

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بحث در تطبیق لاضرر بر خیار غبن بود. مطلبی که در اینجا روز قبل باقی ماند این بود که در مورد خیار غبن، ادله‌ای که آنجا هست برای تحقق و تثبیت خیار غبن کفایت می‌کند و لذا نیازی به تطبیق قاعده در این مورد نیست. البته قاعده لاضرر آن طوری که مطرح شده موارد متعددی از خیارات را شامل می‌شود. خیار غبن است، خیار تخلف شرط است، خیار تبعض صفقه است. منتهی در یک موردش که صحبت بشود به نظر می‌رسد از موارد دیگر ما مستغنی بشویم و اصلاً متعرض نشویم. با توجه به این که در اینجا این قدر مطالب متفرقه و لاطائل تحت‌الای هست که صرفاً فقط اتلاف وقت است. اگر به تقریرات مراجعه بشود کفایت می‌کند. اما نکات اصولی در مورد این قاعده وجود دارد که به بعضی از آنها اشاره می‌شود و انشاءالله امروز بحث تطبیق قاعده بر خیار غبن را تمام می‌کنیم تا از فردا به سراغ مطلب دیگر برویم.

و آن مورد این است که مرحوم کمپانی در مورد خیار غبن، ضرر را متوجه حدوث ضرر کرده‌اند ابتداءً نه اینکه صحت بقاء. فرموده‌اند که اصل ضرر ناشی می‌شود از صحت معامله حدوثاً. تا وقتی که معامله صحیح نباشد ضرری حادث نمی‌شود و باید ببینیم آیا این ضرر از ناحیه بقای صحت آمده یا از ناحیه حدوث صحت آمده؟ یعنی تحقق معامله موجب ضرر است در حالتی که در مورد خیار ما لزوم را برمی‌داریم. اگر قاعده لاضرر در اینجا شامل خیار غبن می‌شد در اینجا باید حدوث معامله را بردارند و صحت حدوثی را بردارند نه اینکه صحت بقایی را بردارند. پس بنابراین معلوم می‌شود که منشأ خیار و ادله مثبتة خیار، قاعده لاضرر نیستند.

اشکالی که در اینجا شده این است که خب اصل این حدوث ضرر به واسطه اجماع، از تحت قاعده خارج شده. یعنی قاعده شامل می‌شود هم نفی صحت را حدوثاً و هم نفی صحت را بقاءً. و باقی

می ماند در تحت این قاعده نفی صحت بقاء. پس بنابراین اصل معامله به جای خود محفوظ، آن بقائش به واسطه لاضرر خارج می شود.

در اینجا اشکال شده بر اینکه، البته خب مطالبی هست که دیگر از آنها صرف نظر می کنیم، اشکالی که در اینجا بر این مطلب شده این است که این مطلب درجایی است که ما برای آن دلیل حکم، یک اطلاق احوالی داشته باشیم تا وقتی که تخصیص افرادی شامل آن خواهد شد، با آن اطلاق احوالی، موارد دیگر را مشمول اندراج در تحت این قاعده حکمی قرار بدهیم. ولی قاعده لاضرر یک همچنین اطلاق احوالی ندارد که کیفیات و حالات مختلفه در موارد ضرر را دربرگیرد که اگر یک مورد، یک فرد از تحت این قاعده بالاجماع خارج شد سایر آن موارد و فرد در تحت آن بماند. و ما نیازی به تعرض به بیان این مطالب نداریم، همین طوری فهرست وار رد می شویم و نیازی هم نمی بینیم چون این قدر مطالبش، مطالب بی پایه ای هست که نیازی به تأمل ندارد.

مطلب دیگر این است که اشکالی که به این مطلب مرحوم کمپانی شده این است که خب قاعده برای امتنان است و اگر قرار باشد بر اینکه لاضرر بیاید حدوث صحت را بردارد نه بقای صحت را، به عبارت دیگر بیاید اصل معامله را نفی کند، در این صورت دیگر امتنانی وجود ندارد، درحالتی که قاعده برای امتنان است. یعنی متنی است که می خواهد برگردۀ مشتری یا بایع بگذارد و او را بالاختیار در فسخ و امضاء قرار بدهد.

جوابی که داده شده این است که این امتنان با نفی صحت هم حاصل می شود، گرچه امتنان صحت بقایی افضل و ارجح است از امتنان ابتدایی که به نفی خود صحت معامله برمی گردد، و لکن قاعده شامل افضل نخواهد شد بلکه امتنان در اینجا به خود همان اصل نفی صحت حدوثی برمی گردد. این هم یک مسأله.

در جواب اشکال مرحوم محقق اصفهانی آنچه که به نظر می رسد، صرف نظر از مطالبی که مطرح شده در حول و حوش قضیه، این است که اصلاً ببینیم ضرر به چه معنایی است؟ آیا ضرر به معنای نقص است که شما بگوئید که ضرر، ضرر تکوینی است و لاضرر باید بیاید صحت معامله را بردارد. ظاهراً به نظر می رسد که خود معنای ضرر آن طوری که باید و شاید در آن تأمل نشده و اصلاً اینکه درباره لاضرر این مطلب را می فرمایند - و ما اگر این مطلب را بشکافیم بسیاری از مشکلات حل می شود - که اینی که آقایان می گویند لاضرر، ضرر تکوینی را بر نمی دارد بلکه تدارک می کند ضرر را اعتباراً، آیا صحیح است یا نه؟ می گویند ضرر خواهی نخواهی در عالم خارج واقع می شود چه خواهد

انسان، چه نخواهد. شیشه می‌شکند، این یک ضرر است، چه انسان بخواند و چه نخواهد، انجام می‌شود. یک معامله‌ای می‌کند، در این معامله غبن است چه بخواند چه نخواهد، این ضرر انجام شده، یا فرض بکنید که من باب مثال اذیتی، آزاری از یک شخصی به انسان می‌رسد، این ضرر، ضرر تکوینی است. شارع جلوی ضرر تکوینی را نمی‌تواند بگیرد، آنچه که شارع می‌تواند جعل کند سه چیز است: مسأله اول نفی احکامی که آن احکام موجب ضرر هستند تشریحاً، از اول آن احکام را جعل نمی‌کند. یعنی در مقام انشاء، شارع احکامی که موجب ضرر بشود آن احکام را جعل نمی‌کند. روزه‌ای که آن روزه موجب ضرر بشود اصلاً در مقام انشاء جعل نمی‌شود، وضویی که آن وضو موجب ضرر بشود، در مقام انشاء اصلاً جعل نمی‌شود. پس بنابراین به مفاد لاضرر یک چیز در اینجا نفی می‌شود و آن عبارت است از نفی احکامی که آن احکام موجب ضرر است. این یک.

دوم: جعل احکامی که آن احکام تدارک می‌کند آن ضرری که ابتداءً واقع شده. این هم مطلب دوم. یعنی اگر یک ضرری آمد و متوجه این شخص شد، حالا این از هر ناحیه‌ای می‌خواهد باشد، اگر از ناحیه عمومی باشد خوب شارع یک احکام کلیه‌ای دارد، بیت‌المال و غیرذلک دارد که تدارک این را می‌کنند. اگر از ناحیه حقیقی و شخص خاص باشد یک احکامی جعل می‌کند برای تدارک. پس دوم این است که احکامی را جعل می‌کند شارع به مقتضای لاضرر یا همین طور لاضرر، در آنجا جنبه ایصال ضرر به غیر مطرح است که به واسطه لاضرر یعنی اضرار بر غیر، شارع می‌آید یک احکامی را برای تدارک ضرر، برگزیده آن شخص مضر می‌گذارد.

سوم: جعل احکام ردعی و منعی برای عدم وجود ضرر از طرف غیر برای انسان. یعنی یک احکامی، حالا احکام ولایی به آن بگوئیم، احکام سلطنتی به آن بگوئیم، احکام حکومتی به آن بگوئیم، تعابیر مختلفی در اینجا هست، یک احکامی را شارع جعل می‌کند که جنبه ردعی دارد که آنها نمی‌گذارد ضرر به انسان برسد، مانند کاری که پیغمبر اکرم در قضیه سمره کرد، در اینجا این احکام را به آن می‌گویند احکام حکومتی، احکام ردعی، احکام ولایی و سلطنتی. می‌آید از اول آن شجره را می‌کند می‌اندازد جلوی سمره تا اینکه از اول نگذارد که ضرر برسد، که خوب در اینجا جا، جای حرف است. قبلاً بحث آن خیلی مفصل گذشت که آیا راه دیگری برای ردع ضرر وجود دارد یا وجود ندارد؟ آیا شارع در ردع مسیر او منحصر بود به این یا اینکه به مسیر و راه اقل شارع باید اکتفا کند؟ و تعیین این مسیر و مصداق احکام ردعی برعهده چه کسی است؟ برعهده مجتهد است یا نه؟ اینها مطالبی است که قبلاً اگر یادتان باشد در اشکالاتی که بر حدیث سمره می‌شد خدمتان عرض کردیم. پس این

سه حکم از احکامی است که به مقتضای قاعده لا ضرر، شارع در مقام جعل یا عدم جعل آن خواهد بود. حالا باید ببینیم آیا اصلاً ضرر خارجی محقق است یا نه؟ ضرر به چه می‌گویند؟ ضرر به نقص مال گفته می‌شود؟ صرف نقص مال است یا نه، هر نقص مالی ضرر نیست؟

اگر ضرر عبارت از نقص مال باشد بسیاری از انقاداتی که شما می‌کنید پس این ضرر است. انفاق می‌کنید رفیقان را دعوت می‌کنید، این ضرر است، نقص مال است. شما بچه خود را پیش طیب و دکتر می‌برید، باعث نقص اموالتان می‌شود، ضرر است. شما فرض کنید من باب مثال سوار یک ماشین می‌شوید به منزل می‌روید، یک پولی خرج می‌کنید، اینها همه ضرر است، نقص مال ضرر است. کمکی که به فقرا می‌کنید نقص است و ضرر است. اینها نقص است واقعاً؟ یا نه، نقص که ضرر نیست؟ به نقص ضرر نمی‌گویند. بله نقصی که این نقص در مقام ایفاء غرض عقلایه نباشد، آن نقص ضرر است. یعنی رضای صاحب مال و رضای مکلف در تحقق نقص بر او تعلق نگرفته باشد و اختیار مکلف در وجود این نقص به این نقص تعلق نگرفته باشد، در واقع سلب حقی که مترتب بشود بر این نقص، آن سلب حق را به آن ضرر می‌گویند. لذا در بسیاری از اینها اینکه ضرر نیست گرچه مالی از شما ناقص است ولی در مقابل، صحت و بهبود بچه در اینجا مطرح است. گرچه مالی از شما می‌رود ولی در مقابل، عنایات پروردگار، بهشت و نعمت‌های الهی اخروی بر انفاق مترتب است. گرچه مالی از شما می‌رود ولی در واقع شما زود به مقصد می‌رسید. همین طور گرچه مالی، گرچه مالی...، که در تمام اینها اغراض عقلاییه مترتب است. پس بنابراین صرف نقص تنها، این موجب ضرر نخواهد بود تا وقتی که این نقص از دایره اختیار و رضای مکلف بیرون برود. حالا شما در یک...، این می‌شود معیار کلی برای این قاعده ما.

در مورد معاملاتی که این معاملات جنبه ضرری دارند، فرض کنید کسی که اقدام برای ضرر می‌کند، همان طوری که روز قبل عرض شد، در مورد اقدام بر ضرر خب خود این شخص یک داعیه عقلایی دارد بر این اقدام، خب اینکه دیگر نقص مال نیست. می‌خواهد فرض کنید که به این مال زودتر برسد، می‌خواهد این مال از اتلاف بیرون بیاید، می‌خواهد این مال دست کسی نباشد، می‌خواهد این مال فقط مخصوص به خودش باشد، می‌خواهد رفع یک قسمتی از اموال خودش را بکند، هزار داعی عقلایی است که بخاطر آن اغراض عقلایی، شخص مُقَدِّم، اقدام بر ضرر می‌کند، اقدام بر نقص مال می‌کند. پس نقص مال که ضرر نیست. آنچه که نقص مال است، این است که شخص احساس تحسر، احساس اتلاف، احساس تلف، احساس از دست دادن چیزی را بکند، آن را می‌گویند ضرر. والا در این

صورت که ضرر به آن نمی‌گویند. اگر انسان به خاطر اغراض عقلاییه بیاورد فرض کنید که اقدام بر نقص اموال بکند خب این ضرر نیست، یک کاری است که همه دارند انجام می‌دهند.

روی این حساب صحّت معامله ابتدایی آیا این موجب ضرر است؟ یا آنکه موجب ضرر است عبارت است از بقاء. اگر شخص یک معامله غبنی بکند و این ضرر ابتداءً، یعنی بر او وارد بشود ما باید ببینیم واقعاً این ضرر ابتدایی ضرر است یا اینکه نه، فرض کنید که من باب مثال آن بقای او است؟ وقتی که ملاحظه می‌کنیم می‌بینیم که خب شخصی آمده یک اقدامی بر ضرر کرده البته خودش عالم نبوده، اقدام هم نکرده، آمده معامله‌ای انجام داده بعد دیده در این معامله سرش کلاه رفته. خب اولاً بلا اول احساس نقصی در این مال او پیدا شده است، شکّی در نقص نیست، آنی که در خارج تحقق تکوینی پیدا کرده است آن نقص است. ولی صحبت در این است که مکلف حالا که این نقص در او پیدا شد حالا می‌آید شروع می‌کند به فکر کردن، جوانب امر را سنجیدن، سر من در این قضیه کلاه رفته، این پارچه که من باب مثال صد تومان می‌ارزد من آمده‌ام این را صد و پنجاه تومان خریده‌ام! در این قضیه سر من کلاه رفته. حالا بیایم فکر کنم ببینم که آیا من پس بدهم این پارچه را؟ درصدد تدارک و استرداد عوض بر بیایم یا اینکه همین را داشته باشم بخاطر مصالحی؟ چه بسا ممکن است در تفکّر و تأملی که می‌کند به یک اغراضی می‌رسد که اصلاً دست بر می‌دارد از این پس دادن، می‌گوید عیبی ندارد، می‌گوید باشد، فرض کن من باب مثال با این شخص یک خورده حسابی دارد می‌گوید صبر کن من این را در این پرونده یادداشت می‌کنم یک روزی به دردم می‌خورد. این خودش یک غرض عقلایی است. ثبت یک جرم از طرف یک شخصی و نشان دادن و اظهار آن در یک موقع. به خاطر کرامتی که می‌خواهد به خرج بدهد و من باب مثال این کرامت را یک روزی به رخ بکشاند، هزار تا غرض عقلاییه است که ممکن است بعد از انجام معامله، شخص به واسطه تفکّر و تأمل از خیار غبن صرف نظر نکند. پس بنابراین صرفِ نقصِ مال ما بگوئیم ضرر است، این ضرر نیست. بله اگر هیچ غرض عقلایی را در بقاء این معامله ندید آن موقع احساس غبن می‌کند، حالا می‌شود ضرر.

پس ضرر عبارت است از تحقق یک امری اعتباراً که ناشی می‌شود از تحقق یک امری تکویناً. یعنی وقتی یک امری در خارج انجام گرفت که عبارت از نقص است **وَ لَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَ الْجُوعِ وَ نَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَ الْأَنْفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ وَ بَشِيرِ الصَّابِرِينَ** ﴿البقرة، ۱۵۵﴾ نقص چه نقص مالی، چه نقص عرضی و چه نقص حقوقی، تمام اینها وقتی که یک نقصی در خارج تحقق می‌گیرد منشأ و ریشه می‌شود برای یک جهت اعتباری که اسم آن اعتبار را ما می‌گذاریم ضرر. پس

بنابراین اولاً بلا اول نقصی متوجه... این شخص در معامله نشده تا مثل مرحوم اصفهانی بگوئیم که بله در اینجا اصل معامله منشأ است برای ضرر و قاعده باید اصل معامله را بردارد نه اینکه قاعده اثبات خیار بکند و صحت بقای را بردارد، نخیر [قاعده لاضرر] باید اصل معامله را بردارد، در حالتی که ما می بینیم خیار، بقاء را برمی دارد، لزوم استمراری را برمی دارد، صحت بقایی را برمی دارد نه اینکه اصل معامله را بردارد. این یک مطلب که ضرر ابتداءً محقق نشده.

دوم اینکه مگر ما نمی گوئیم که قاعده لاضرر [برای دفع ضرر] آمده [است]، خوب فرض بکنید که اگر ما حق خیار را از این شخص بگیریم و بگوئیم که مقتضای قاعده، نفی صحت است ابتداءً، خوب چه بسا این شخص نخواهد این معامله را پس بدهد، دلش می خواهد این معامله را نگه دارد برای خودش، می خواهد این کتاب را برای خودش نگه دارد، می گوید سرم کلاه رفته، بسیار خوب من هم نمی دانستم اقدام هم نکردم اما وقتی می رود از رفیقش سوال می کند می گوید: به، از دست نده که فردا قیمت این می شود شش برابر، از دست نده که این یک عتیقه است، فلان و این حرفها. بعد اصلاً از معامله صرف نظر می کند. اگر ما بگوئیم شارع تحمیل می کند به او به عنوان حکم نه به عنوان حق، به عنوان حکم قاعده را بر او تحمیل می کند و فسخ حکمی نه فسخ حقی، خیار حکمی نه خیار حقی، خیار حکمی را بر او بخواهد تحمیل بکند خود همین می شود ضرر بر علیه این. این می گوید من معامله کردم سرم کلاه رفته، ولی نمی خواهم پس بدهم، من منافی در اینجا احساس می کنم. پس اگر شما بخواهید بگوئید که شارع به مقتضای لاضرر بیاید اصل معامله و صحت معامله، صحت حدوثی را بخواهد بردارد نه صحت بقایی را، خود همین ضرر می شود بر علیه این و خود لاضرر می آید خودش را در اینجا برمی دارد که این هم محال است. خوب جواب مرحوم اصفهانی داده شد.

براساس این قضیه جواب آن افرادی که می گویند اگر قرار بر این باشد که آن قاعده بخواهد بیاید نفی ضرر بکند چرا نمی آید تثبیت ارش بکند بجای رفع اصل معامله و خیار برای رفع لزوم؟ اگر [قاعده] برای امتنان و فلان و این حرفها باشد پس بنابراین بیاید ارش را ثابت بکند در حالتی که ما می بینیم با قاعده ارش ثابت نمی شود. این هم جواب این گونه افراد داده می شود بر اینکه چرا قاعده نمی آید ارش را ثابت بکند؟ قاعده می آید ارش را ثابت می کند، قاعده می آید هم ارش را ثابت می کند هم بالاتر از ارش که فسخ خود خیار است را ثابت می کند، هر دو را ثابت می کند. اگر ارش شد با تصالح، فبها. اگر ارش با تصالح نشد پس بنابر این اصل معامله چی؟ خیار می آید و...، یعنی دو مرتبه را قاعده می آید ثابت می کند...

سوال: ارزش معمولاً با مصالح نیست. ارزش یک چیز تحمیلی است طرف می گوید باید این مقدار

پول من به تو بدهم، بیشتر از این؟

جواب: خوب مگر ما فقط یک جور ارزش داریم؟ نه، ببینید قاعده می آید چکار می کند؟ قاعده

می گوید من در اینجا می خواهم ضرر را بردارم. این ضرر مراتبی در اینجا هست. اگر آمد با یک مرتبه ضرر برداشته شد دیگر نوبت به خیار نمی رسد یعنی شارع نمی تواند در اینجا بر اینها حکم کند. یا باید در اینجا فسخ کنی یا باید دست به ترکیب معامله نرنی. نخیر، اینها می توانند مصالح در ارزش کنند، در بالاتر یا کمتر از ارزش هم حتی. یعنی ارزش خوب مراتبی دارد دیگر، چه حالا شما قیمت سوقیه را بگیرید یا قیمت سوقیه را نگیرید. یعنی در این صورت دیگر فرقی نمی کند مربوط به مصالح می شود. اینکه شارع بیاید بگوید در این معامله الا و لابد یا باید شما معامله را فسخ کنید یا معامله را به همین کیفیت خودش و در این محدوده، مُحَدَّدَ الْجِهَاتِ شما معامله را نگه دارید. این طور می گوئیم نه، قاعده می آید می گوید که من آمده ام برای از بین بردن ضرر، برای رفع ضرر آمده ام، آقایان اول بیاید مصالح کنید. می توانید مصالح کنید؟ مابه التفاوت را بگیرید، پس بدهید، بر این قضیه راضی هستید؟ بسیار خوب، پس وقتی که [مصالح] هست، این [معامله باقی باشد]. وقتی که قبول نکردید در این صورت من یک پله بالاتر و یک مرتبه بالاتر و یک امتنان افضل برای ثبوت حق بقاء و فسخ معامله برای شما قرار می دهم. خوب این هیچ اشکالی هم ندارد و اگر ما ادله ای برای خیار نداشتیم خود همین قاعده لاضرر برای ثبوت ارزش و برای ثبوت فسخ به نحو ترتب، در اینجا حاکم بود. پس بناءً علی هذا هیچ اشکالی از نقطه نظر تطبیق قاعده بر خیار غبن لازم نمی آید. اگر هم ما دلیلی برای خیار غبن نداشتیم خود قاعده به تنهایی کفایت می کرد. این یک مسأله.

مطلب دیگر - که این مطلب در تمام موارد هست و بارها خدمتتان عرض کردم - این است که ما

لازم نیست که بگوئیم ادله ای که آنها اثبات خیار غبن می کنند آنها ادله فرض کنید که تخلف خیار شرط و تخلف ارتکاز عقلاویه و امثال ذلک که روزهای گذشته عرض کردیم هست. ریشه و منشأ تمام اینها قاعده لاضرر است. وقتی که شما بگوئید تخلف خیار شرط، گیرم بر اینکه فرض کنید که یکی از متعاملین آمده از خیار شرط تخلف کرده آیا تخلف خیار شرط به عنوان یک خیار حکمی است؟ یعنی شارع جواز فسخ را جواز حکمی در اینجا بر متعاملین تحمیل کرده که حق تخلف نداشته باشند یا آن هم حقی است؟ خوب آن هم حقی است. حالا فرض کنید که من با شما یک معامله ای کردم. شما آمدید در آنجا تخلف کردید، آن شرطی که ما گذاشتیم آن شرط را انجام ندادید. الا و لابد من باید در اینجا

معامله رافسخ کنم؟ نه، انا بالخيار در اينکه می توانم فرض کنید که اين معامله را ابقاء کنم و می توانم معامله را به مقتضای خيار شرط فسخ کنم. چرا می توانم؟ چون تخلف خيار شرط موجب ضرری بر من شده است. پس بنا بر این تبعض صفة، خيار تخلف شرط، خيار غبن، تمام این مسائل یک ریشه دارد، ریشه اش فقط لاضرر و لاضرار است. حالا به صور و مصادیق مختلفی در می آید، این دلیل نیست بر اينکه قاعده در اینجا تطبيق نمی شود بلکه معادله خاص در اینجا داریم. ریشه تمام اینها برگشتش به [لاضرر و لاضرار است]. ولذا با وجود تبعض صفة، طرفین می توانند معامله را فسخ نکنند. تبعض صفة است، می تواند فسخ نکند. خب نمی خواهم فسخ کنم. پس ریشه اش به این است که متعاملین احساس ضرری بر علیه خودشان بکنند که آن ضرر با اغراض عقلایی و با دواعی عقلایی در تنافی است. این است، فقط همین. دیگر پس بنا بر این اينکه آیا قواعد تطبيق می کند؟ تطبيق نمی کند؟ دائره اش اوسع است و ...، تمام این حرفها دیگر می رود پی کار خودش. این هم راجع به این قضیه.

مطالب دیگری در این زمینه هست که خب نوشته اند در همان تقریرات و این حرفها، دیگر این به درد نمی خورد، و این مسأله کلی است. پس بنا بر این ما هیچ اشکالی در تطبيق این قاعده لاضرر بر موارد خيار غبن و تبعض صفة و امثال ذلک نمی بینیم. انشاء الله فردا اگر خدا بخواهد بحث وضو را در اینجا مطرح می کنیم.

سوال: وضو؟

جواب: وضو، بله یک خورده حرف دارد. مسأله ...

اللهم صل على محمد و آل محمد